

КЛАСИЦИ ЕНГЛЕСКОГ ЈЕЗИКА

A painting of Joan of Arc in armor, standing on a red cloth. The armor is highly detailed, showing plates and rivets. She has a serious expression and is looking slightly upwards and to the left. The background is dark and indistinct.

Марк Твен
Јована
Орлеанска

Превод Бранислава Г. Ромчевића

Наслов оригинала: *Personal Recollections of Joan of Arc*,
by Mark Twain.

Наслов превода: *Јована Орлеанска*, од Марка Твена.

Аутор превода: Бранислав Г. Ромчевић.

Друго издање (интернетско). Број примерака: отворен
интернетски тираж.

Уредник, издавач и штампар: Бранислав Г. Ромчевић,
Новоградска 14, Београд.

Место и година штампања: Београд, 2017.

©2010 Бранислав Г. Ромчевић. Сва права
придржава Бранислав Г. Ромчевић. Ниједан део ове
публикације не сме се репродуковати, држати у систему за
похрањивање, или се преносити и умножавати у било ком
облику или било којим путем – електронски, механички,
фотокопирањем, снимањем звука или слике, или на било
који други начин, нити икако комерцијално користити –
без претходне писмене сагласности Бранислава Г.
Ромчевића.

**Ова електронска књига је у формату ПДФ, са
забраном копирања и штампања.**

Овај превод „Јоване Орлеанске“ од Марка Твена, први на српски језик, објављен је 2010, стоте године од Твенове смрти.

Садржај

О писцу и књизи	4
<i>Јована Орлеанска</i>	9
Појмовник преводиочев	636

О ПИСЦУ И КЊИЗИ

Самуило Ленгхорн Клеменс (1835—1910), познатији по свом псеудониму, Марк Твен, јесте амерички књижевни класик, писац хумористичких и озбиљних прозних дела, стваралац ког многи критичари сматрају једним од родоначелника америчке књижевности. Рођен је као шесто од седморо деце, од којих четворо није преживело детињство. Породица се из места Твеновог рођења (Флорида, у држави Мизури на Средњем Западу Америке), преселила, 1839, у лучко место Ханибал на реци Мисисипи, место радње неколиких његових потоњих књига. Због очеве смрти, почео је радити у једанаестој години, прво као штампарски шегрт, па као словослагач и писац чланака и хуморески за локалне новине у власништву његовог брата. У осамнаестој напушта Ханибал, па ради, као штампар, заредице у Њујорку, Филадельфији, Сенлују и Синсинатију. Користи прилику коју му пружају библиотеке тих градова да се сам образује. После четири године, враћа се кући, а затим креће низ Мисисипи бродом. Пада му на памет да се бави добро плаћеним послом кормилара; вредно се

припрема за то две године, добија кормиларску дозволу и плови Мисисипијем две године, до избијања грађанског рата, 1861. У међувремену је, у експлозији на броду, погинуо његов млађи брат Хенри, којег Твен беше позвао да му се придружи. Са старијом братом, Орионом, секретаром гувернера тадашње Територије Невада, Твен поштанским колима путује на Запад, накратко постаје неуспешан копач злата, а затим новинар у локалном листу у месту Вирџинија. Први пут користи свој псеудоним, који у бродарском жаргону значи „Белег два“ – повик којим се саопштава да је брод на сигурној дубини од два хвата. Године 1864. прелази у Санфранциско; и даље се бави новинарством, врло успешно; у једном њујоршком недељнику објављује му се прича „Прослављени жабац—скакач из округа Калаверас“; путује на Хаваје као репортер, а 1867. локалне новине плаћају му путовање у Европу. На путу упознаје брата своје будуће жене, а њоме, Оливијом Ленгдон, жени се 1871. Прелази на Исток континента, скрасивши се, с породицом, у месту Хартфорд у Конетикату пуних седамнаест година, до 1891. Ту је написао већину својих најчувенијих дела – „Доживљаји Тома Сојера“, „Краљевић и просјак“, „Живот на Мисисипи“, „Доживљаји Боровњака Финца“ (на српски преведено као

„Доживљаји Хаклберија Фина“), „Јенки из Конетиката на двору краља Артура“. Поново путује по Европи.

До краја деветнаестог века, Твен увелико постаје познат и слављен као писац, тражен као предавач на књижевне и друштвене теме, и јавна личност. Пријатељ је с многобројним политичарима, привредницима, научницима; другује с Николом Теслом, познаје се с Томасом Едисоном. И сам се интересује за науку и проналазаштво, па је имао и патенте за три проналаска. Прилично пара је зарадио писањем, али, на жалост, највећи део, као и знатан део жениног наследства, губи у пословним трансакцијама – баш у вези са својим патентима – и у пословању властите издавачке куће. На савет пријатеља, богаташа Хенрија Роџерса, ауторска права преноси на жену, а затим, 1893, проглашава банкрот. Ипак, одмах потом започиње туру предавања по свету, и од прихода успева да намира све повериоце, иако му то није била законска обавеза. Није избегао период душевне депресије, започет смрћу ћерке Сузи, 1896, а појачан смрћу супруге (1906) и сина Џина (1909). Рођен на дан појављивања Хелијеве Комете, предвиђао је да ће умрети кад се она поново појави, што се и десило, дан пошто је ова поново засијала на небу, 21. априла 1910.

Твеново место у америчкој књижевности било је обезбеђено знатно пре његове смрти. Писао је, углавном, британским, језгровитим стилем, језиком колоквијалним и често прошараним многобројним дијалектима који су се користили диљем Америке. Добар број његових дела су „књиге за децу намењене одраслима“. Иако без формалног образовања, показује ерудицију у многим областима и пише уверљиво на многе друштве и моралне теме. Несумњиво је био аболиционист и залагао се за права црнаца, а целог живота био је гласан антиимперијалиста, поготово кад Сједињене Државе, почетком двадесетог века, убрзаше свој излазак на светску позорницу.

„Јована Орлеанска“ (аутентични наслов: „Лична сећања на Јовану од Арка“) јесте романизирана биографија Јоване Дарк, француске националне јунакиње, врховне заповеднице француске војске у борби против енглеске окупације у Стогодишњем Рату, и потоње католичке светице, коју су противници заробили, а црквени суд француски на територији под Енглезима осудио, као безбожницу, вештицу и отпадницу, и спалио на ломачи 1431. По стилу и језику, та књига мало личи на остала Твенова дела, што нужно проистиче и из фикције коју је Твен применио – да је дело мемоар Јованиног пажа и тајника. Књига се првотом појавила у магазинским

наставцима 1895, а као посебно дело штампана је 1896. Наишла је на подељене критике, а оне неповољне углавном су потенцирале њену стилску различитост од главнине Твеновог опуса. Међутим, сам Твен је сматрао да је то његово најбоље дело. Изјавио је да је на њ утрошио дванаест година истраживања и две године писања, а да је сва остала писао „намах“. Тезе које се провлаче кроз целу књигу јесу: да је делање Јоване Дарк било оправдано с гледишта родољубља; да је њено суђење и спаљивање било политички мотивисано, а да је цео судски поступак био незаконит и злочиначки; да је сама Јована и духом и изгледом била чиста и лепа. Већина савремених истраживања докумената самог процеса и других историјских извора склона је дати за право оваквим Твеновим тумачењима.

Бранислав Г. Ромчевић

ЈОВАНА ОРЛЕАНСКА

Размислите о овом јединственом и упечатљивом одличју: откад је почело писање људске повести, Јована Дарк је, у оба пола, једина особа у целом том времену која је држала место врховног заповедника војних снага једног народа у добу од седамнаест лета.

Лајош Кошут

ЛИЧНА СЕЋАЊА НА ЈОВАНУ ДАРК

Од господара Луја Деконта (њеног пажа и тајника)

Са старофранцуског на савремен енглески с оригиналног необјављеног рукописа у Националној архиви Француске слободно превео ЖАН ФРАНСОА АЛДЕН.

Радови прегледани ради провере истинитости ове повести:

J. E. J. QUICHERAT, *Condemnation et Rehabilitation de Jeanne d'Arc*.

J. FABRE, *Process de Condemnation de Jeanne d'Arc*.

H. A. WALLON, *Jeanne d'Arc*.

M. SEPET, *Jeanne d'Arc*.

J. MICHELET, *Jeanne d'Arc*.

BERRIAT DE SAINTPRIX, *La Famille de Jeanne d'Arc*.

La Comtesse A. DE CHABANNES, *La Vierge Lorraine*.

Monseigneur RICARD, *Jeanne d'Arc Venerable*.

Lord RONALD GOWER, F. S. A., *Joan of Arc*.

JOHN O'HAGAN, *Joan of Arc*.

JANET TUCKEY, *Joan of Arc the Maid*.

ПРЕДГОВОР ПРЕВОДИОЧЕВ

Да би се дошло до праве оцене карактера неког познатог човека, он се мора судити по мерилима његовог времена, а не нашег. Суђени по мерилима једног доба, и најплеменитији карактери некога претходног губе много од свог сјаја; суђено по данашњим мерилима, вероватно не постоји ниједан славан човек од пре пет—шест векова чији би карактер могао задовољити испитивање по свим тачкама. Но је карактер Јоване Дарк јединствен. Може се мерити по мерилима свих времена, без бојазни или стрепње у погледу исхода. Суђен по било којем од њих, он је и даље без мрље, и даље је идеално савршен; и даље

заузима најдичније место доступно људском постигнућу, дичније но што га достиже било који други пуки смртник.

Када помислимо да је њено доба било најокрутније, најпоквареније, најгнусније у повести од средњег века, изгубимо се у дивљењу због чуда таквог производа из таквога тла. Разлика између ње и њенога доба је разлика измеђ дана и ноћи. Она беше истинољубива кад лагање беше навадни говор људи; беше поштена кад поштење беше постало изгубљена врлина; држаше реч кад се ни од кога не очекиваше да одржи реч; свој велики ум даде великим мислима и великим циљевима онда кад се други велики умови расипаху на забавне хирове или на јалова хтења; она беше скромна, и танана и осетљива, када бити гласан и груб беше, могло би се рећи, свуд распрострањено; беше пуна сажалења кад владаше безмилосна свирепост; беше постојана када сталност беше непозната, и часна у времену које заборави шта је част; беше стена од уверења у време кад људи ни у шта не вероваху и свему се ругаху; беше поуздано верна добу које беше дволично до сржи; одржа своје лично достојанство неумањеним у веку ласкања и пузавости; она беше неустрашно храбра кад нада и храброст беху пропалу у срцима њенога народа; беше беспрекорно чиста у духу и телу кад у друштву понајвиша места беху мањкава у обома – она беше све те

ствари у време кад злочин беше свагдањи посао велможа и кнежева, и кад највише личности у хришћанском свету беху у стању да запање чак и то бесрамно раздобље и учине да и оно остане згрануто од погледа на њине одвратне животе, црне од незамисливих издајстава, покоља и зверстава.

Она беше можда једина потпуно несебична особа чије име има места у световној повести. Никакав знак или навештај себичности не може се наћи ни у једној речи или делу њеном. Кад је избавила свога Краља од његовог луталаштва, и кад му је круну ставила на главу, беху јој нуђене награде и почести, но их она све одби и не хтеде ништа узети. Све што хтеде за се узети – ако Краљ хтеде то да дозволи – беше допуштење да се врати свом сеоском дому и да опет чува овце, и да око себе осети руке своје мајке, и да овој буде слушкиња и помоћ. Себичност ове неискварене генералице победничких војски, друге кнежева и идола хвалоспевног и захвалног народа, досезаше само дотле и нимало даље.

Посао што га обави Јована Дарк може се поштено сматрати да води испред сваког записаног у повести, кад човек размотри услове под којима беше подузет, препреке на путу и средства на њеном располагању. Цезар је освајања проширио надалеко, али је то учинио с обученим

и самопоузданим ветеранима Рима, а беше обучени војник и сам; а Наполеон је збрисао дисциплиноване војске Европе, но је и он био обучени војник, а свој је посао почео с родољубним батаљонима, запаљеним и надахнутим чудотворним новим дахом Слободе, којим их проже Револуција – ревним младим шегртима сјајнога заната ратног, не старим и пропалим оклопницима, безнадним преживелим из столетног згртања једноличних пораза; а Јована Дарк, пуко дете по годинама, неука, необразована, сирота сеоска цура, непозната и без утицаја, нађе велик народ како лежи у ланцима, беспомоћан и безнадан под туђинском влашћу, празне ризнице, а војници му утучени и распршени, душа сва обамрла, сва храброст увела у срцима људи од дугих година страног и домаћег насиља и угњетавања, Краљ им заплашен, помирен с њиховом судбином и у припреми да побегне из земље; те она стави руку на тај народ, тај леш, а он се подиже и крете за њоме. Она га вођаше из победе у победу, обрну плимину Стогодишњег рата, смртно осакати моћ енглеску, и умре са заслуженим називом **ИЗБАВИТЕЉКЕ ФРАНЦУСКЕ**, који носи до дана данашњег.

А као свеукупну награду, Краљ француски, ког је она крунисала, остаде непокретан и равнодушан кад француски духовници ухватише ту племениту девојку,

најљупкију и најдивнију што је векови дадоше, и живу је спалише на ломачи.

ЈЕДНА ОСЕБУЈНОСТ ПОВЕСТИ ЈОВАНЕ ДАРК

Појединости живота Јоване Дарк творе животопис који је јединствен међ жипотописима светским у једном погледу: то је једина прича о животу неког људског бића која до нас долази под заклетвом, једина која нам долази с клупе за сведоке. Службени записници с Великог суђења из 1431, и с Поступка рехабилитације четврт века касније, још увек се чувају у Националној архиви Француске и дају, с необичном потпуношћу, чињенице њенога живота.

Повест ниједног другог живота тог далеког доба не зна се ни с извесношћу ни са свеобухватношћу које за њен важе.

Госпар Луј Деконт веран је њеној службеној повести у својим *Личним сећањима* и утолико му је поузданост беспрекорна; међутим, његово мноштво придодатих појединости мора се за веродостојност ослонити само на његову реч.

ПРЕВОДИЛАЦ

ГОСПАР ЛУЈ ДЕКОНТ

Својим чукун–нећацима и чукун–нећакама

Година је 1492. Ја имам осамдесет и две године. Ствари што ћу вам их испричати јесу ствари које сам лично видео као дете и као младић.

У свим причама и песмама и повестима о Јовани Дарк, које ви и остали свет читате и певате и изучавате у књигама израђеним по недавно пронађаној вештини штампања, помињем се ја, госпар Луј Деконт – ја сам био њезин паж и тајник, био сам са њом од почетка до краја.

Подизан сам с њом у истом селу. С њоме сам се сваког дана играо, кад обоје бесмо мала деца, баш ко што се ви играте са својим друговима. Сад кад видимо како беше велика, сад кад њено име испуњава цео свет, чини се чудним да је оно што говорим истинито; јер је то као кад би трошна, безначајна свећа говорила о вечном сунцу што се креће по небу и рекла: „Био ми је близак знанац и сустанар кад обоје бесмо свеће.“ А ипак је истина, баш као

што велим. Био сам јој друг у игри, и борио сам се уз њу у ратовима; све до данас у сећању носим, лепу и јасну, слику те драге мале прилике, прсију нагнутих над врат захукталог коња, како јуриша на челу војски Француске, док јој коса лепрша позади, а сребрен јој оклоп верижни све дубље оре у жариште боја, каткад скоро заклоњен од погледа забациваним главама коњским, уздигнутим рукама са мачевима, ветром раздуваним перјаницама и подметнутим штитовима. Био сам са њом до краја; а кад дође онај црни дан, чија сенка оптужна ће вазда почивати на успомени на оне митром урешене француске робове Енглеске што беху њене убојице, и на Француској, која стајаше непокретна и не покуша да спасе, моја рука беше последња коју она таче за живота.

Како су године и деценије пролазиле, а призор метеорског лета те чудесне девојке преко ратног неба Француске и његово гашење у димним облацима ломаче одлазио све дубље у прошлост и постајао све чуднији и дивнији, и божанственији и дирљивији, десило се да сам најзад схватио и у њој препознао оно што је била – најплеменитији живот икад на овај свет рођен осим само Једног.

КЊИГА 1. У ДОНРЕМИЈУ

Глава 1. КАД СУ ВУЦИ СЛОБОДНО ЛУТАЛИ

ПАРИЗОМ. Ја, госпар Луј Деконт, рођен сам у Нефшатоу 6. јануара 1410; то ће рећи, тачно две године пре но што је Јована Дарк рођена у Донремију. Моја породица беше побегла у те далеке крајеве из околине Париза у првим годинама века. У политици, они беху Армањаци – родољуби; беху за нашег властитог француског Краља, ма како луд и немоћан био. Странка Бургунђана, који беху за Енглеze, опљачкала их је, и то је добро извела. Узели су све осим ниског племства мога оца, а кад он стиже у Нефшато, стиже ту у беди и сломљена духа. Међутим, политичка атмосфера тамо беше од оне врсте која му се допадала, и то беше нешто. Дошао је у крај сразмерног спокоја; иза себе је оставио крај насељен бесовима, лудацима, ђаволима, где покољ беше свакодневна забава и где живот ниједног човека не беше безбедан ни трена. У Паризу, руље су сваке ноћи тутњале улицама, харајући, палећи, убијајући, неометане, непрекидане. Сунце би се дигло да обасја разорене и задимљене зграде, и осакаћене лешеве што

леже свугде по улицама, баш како су пали, и још опљачкане од лопова, безбожних пабирчара после руље. Нико не имаше храбрости да покупи ове мртве ради сахране; беху остављени ту да труну и пошести изазову.

А пошести и јесу изазивали. Епидемије су односиле људе као муве, а сахране су обављане тајно и по ноћи, јер јавне сахране не беху допуштене, како откриће о величини учинка пошести не би људима одузело храброст и бацило их у очајање. Онда дође, коначно, најоштрија зима што походи Француску у петсто година. Глад, куга, клање, лед, снег – Париз све ово имаше одједном. Мртви у гомилама лежаху по улицама, а вуци улажаху у град по дану и прождираху их.

Ах, Француска беше пала ниско – тако ниско! Више од три четврти века енглески очњаци беху углављени у њезино месо, а тако поплашене јој постадоше војске од непрестаног узмицања главом без обзира и од пораза, да се причало и признавало да је пука појава војске енглеске довољна да француску у бег нагна.

Кад напуних пет година, голема несрећа Аженкура сручи се на Француску; и мада је краљ енглески отишао кући да ужива у својој слави, он је земљу оставио пониженом, и ко плен скитничким бандама Слободних Другара у служби Бургуђанске странке, а једна од тих

банди дође једне ноћи да пљачка по Нефшатоу, те при светлу од наше запаљене кровине видех све оне што су ми драги на овоме свету (изузев једног старијег брата, вашег претка, остављеног на двору) како их касапе док моле за милост и чух како се касапи смеју њиним молбама и подражавају њина преклињања. Мене превидеше, па избегах без шкоде. Кад дивљаци одоше, ја измилим напоље и преплачем ноћ, посматрајући запаљене куће; а био сам сасвим сам, изузевши друштво мртвих и рањених, јер су остали побегли и сакрили се.

Будем послан за Донреми, свештенику, чија домаћица ми постаде мајка пуна љубави. Свештеник ме, током времена, научи да читам и пишем, па смо он и ја били једине особе у селу које имају то знање.

У време кад кућа овог доброг свештенка, Гијома Фронта, постаде мој дом, ја сам имао шест година. Живели смо уз сеоску цркву, а мала башта Јованиних родитеља беше иза цркве. Што се те породице тиче, ту беху Жак Дарк, отац, његова жена, Изабела Роме; три сина – Жак, стар десет година, Пјер, осам, и Жан, седам; Јована, четири, и њена мала сестра Катарина, стара око годину дана. Ова деца беху ми другови у игри од почетка. Имао сам и неке друге другове – нарочито четири дечака: Пјера Морела, Етјена Роза, Ноела Ренгесона, и Едмона Обрија, чији отац беше

кмет у то време; такође и две девојчице, отприлике Јованиних година, које убрзо постадоше миљенице; једна се зваше Омета, а друга – Мала Маншета. Ове девојчице беху обична сељачка деца, као и сама Јована. Кад одрастоше, обе се удадоше за просте раднике. Припадале су доста ниском сталежу, ко што видите; а ипак дође време, много година касније, кад ниједан странац што је туда пролазио, ма колико велик био, не пропушташе да оде и укаже пошту тима двома скромним старицама, које у младости почаствова пријатељство Јоване Дарк.

То све беху добра деца, баш од обичне сељачке врсте; не бистра, наравно – то не бисте ни очекивали – али добродушна и друштвена, послушна својим родитељима и свештенику; а како су расла, тако постајаху прописно опремљена ускогрудошћу и предрасудама, добијеним из друге руке од њиних родитеља и усвојеним без ограничења; као и без преиспитивања – што не треба ни помињати. Религија им беше наслеђена, њина политичка уверења исто тако. Јан Хус и његова сорта могли су цркви приговарати – то у Донремију не поремети ничију веру; а кад дође до раскола, кад сам ја имао четрнаест година, и ми добисмо три папе одједном, нико у Донремију није се бринуо како да измеђ њих бирамо – папа римски беше прави, а папа ван Рима не беше уопште папа. Сваки

људски створ у селу био је Армањак – родољуб – и ако ми деца нисмо жарко мрзели ништа друго на свету, свакако смо на тај начин мрзели енглеско и бургунђанско име и поредак.

Глава 2. ВИЛИНСКО ДРВО ДОНРЕМИЈА. Наш Донреми беше ко и свако друго скромно сеоце тог далеком времена и краја. Беше лавиринт кривих, узаних сокака и уличица, засенчених и заштићених наднесеним сламним крововима кућа сличних амбарима. Куће беху мутно осветљене прозорима с дрвеним капцима – то јест, рупама у зидовима што служе ко прозори. Подови беху земљани и беше врло мало намештаја. Напасање оваца и говеда беше главна радиност; сав млади свет је чувао стада.

Положај беше диван. Од једне ивице села, цветна равница пружала се у широком захвату до реке – Мезе; од задње ивице села, травната падина дизала се постепено, а на врху беше велика храстова шума – шума која беше дубока, мрачна и густа, и пуна важности за нас децу, јер су у њој у стара времена одметници многа убојства починили; а у још ранија времена, силни змајеви што бљеваху ватру и отровне паре из својих ноздрва тамо унутра су имали свој дом. У ствари, један је тамо унутра живео још у наше властито време. Беше дугачак ко дрво, а имаше трупину

уоколо велику ко нека бачветина, и крљушти ко велики преклопљени црепови, и очи ватренорубинске боје, велике ко витезов шешир, и сидрене шиљке на свом репу, велике ко не знам шта, ал' врло велике, чак необично велике за једног змаја, ко што рече свако ко је о змајевима знао. Мислило се да је овај змај сјајноплаве боје, са златним пегам, али га никад нико није видео, па се није знало да ли је то тако, већ то беше само мишљење. То не беше и моје мишљење; ја сматрам да нема смисла стварати мишљење кад нема доказа на основу којих би се створило. Ако направите некакву особу а да у њој нема никаквих костију, она може доста лепо изгледати наоко, али ће бити савитљива и неће стојати усправно; а ја сматрам да су докази кости неког мишљења. Но, ја ћу се латити ове ствари опширније неки други пут и покушаћу да се види исправност овог става. Што се тиче тога змаја, увек сам веровао да му је боја златна и без плаветнила, јер то одувек беше боја змајева. Да се овај змај једном находио не тако далеко у шуми показује чињеница да је Пјер Морел био тамо једног дана и намирисао га, и познао га по мирису. То у човеку изазива грозну помисао о том како нам опасност смртна може близу бити а да ми у то ни не сумњамо.

У времена најранија, стотину би витезова из многих далеких места на земаљском шару један за другим тамо

отишло да убије змаја и добије награду, но у наше доба тај је начин ишчезао и свештеник постаде онај што ништи змајеве. Отац Гијом Фронт то учини у овом случају. Он сакупи свечану поворку, са свећама и тамјаном и барјацима, па је опходио око ивице шуме и истерао змаја, те се за њ више не чу, мада су многи мислили да се мирис није никад сасвим изгубио. Не да је икад ико опет осетио тај мирис, јер није; то беше тек мишљење, као оно друго – и кости му недостајаху, разумете. Ја знам да је тај створ био тамо пре истеривања, но да ли је потом био тамо или није, јесте ствар у коју не могу бити толико сигуран.

На једном красном отвореном простору покривеном травом, на високом земљишту према Вокулеру, стајаше једно крајње величајно дрво букве, с нашироко пруженим гранама и великим опсегом сенке, а уз њега бистар извор хладне воде; а деца су по летњем дану одлазила тамо – о, сваког лета више од петсто година – одлазила тамо и сатима певала и играла скупа око тог дрвета, крепећи се повремено на извору, и то беше врло дражесно и пријатно. Такође су правила венце од цвећа и вешала их на дрво и око извора, да разгале виле што ту живе; јер су оне то волеле, пошто су докона, невина створењца, ко што су све виле, и воле све што је нежно и љупко, као дивље цвеће тако сакупљено. А заузврат због ове пажње, виле су за децу

радиле све оне пријатељске ствари које су могле, као што је држање извора увек прозирним и хладним, и терање змија и кукаца што боду; тако да измеђ вила и деце никада не беше неке нељубазности током више од петсто година – предање је тврдило хиљаду – него само најтоплија љубав и најсавршеније поверење и уздање; а кад год би неко дете умрло, виле су жалиле баш ко што су жалили дететови другови, а знак тога могао се ту видети; јер би пре зоре на дан сахране оне обесиле венчић изнад места где то дете беше навикло да седи под дрветом. Ја знам да је ово истина јер видех сопственим очима; то није рекла—казала. А разлог због кога се знало да то чине виле беше овај – он беше сав направљен од црних цветова, од врсте непознате било где у Француској.

Елем, од памтивека су се сва деца што су расла у Донремију звала Деца Дрвета; а она су волела то име, јер собом носаше неку мистичну повластицу, која није дана никаквој другој деци овог света. Која беше ово: кад год би неко од њих требало да умре, онда би се, изнад нејасних и безобличних предоџби што колаху његовим помућеним умом, уздигла блага, богата и лепа визија Дрвета – ако све беше у реду са његовом душом. То беше оно што су неки изјављивали. Други говораху да се визија јавља на два начина: једном као опомена, годину—две пре смрти, у

случају кад је душа заробљеник греха, а тад би се Дрво јављало у свом пустом зимском облику – па би том душом завладао грозан страх. Ако би дошло до кајања, и до чистоте живота, визија би се опета јавила, овог пута у руху летњем и прекрасна; но, ако с том душом не би тако било, визија би била ускраћена и душа би из живота отишла са знањем да је проклета. Још неки други изјављиваху да визија само једном долази, и тад само безгрешнима што умиру заборављени у далеким земљама и жалобно чезну за последњим подсећањем на своју домају. А које би подсећање на њу у њина срца ушло ко слика Дрвета, које беше миљеник њихове љубави и друг њиних радости и њиних малих јада током свих божанских дана њихове нестале младости?

Елем, ту беше неколико предања, ко што рекох, па су неки веровали у једно, а други у неко друго. За једно од њих ја сам знао да је истинито, а то беше оно последње. Не кажем ништа против осталих; мислим да су била тачна, али једино знам да последње беше тачно; а мој став је да ако се човек држи ствари које зна, а не мучи се око ствари за које не може бити сигуран, ум ће му бити утолико спокојнији – а то је корисно. Знам да када Деца Дрвета умиру у некој даљој земљи, онда – ако су у миру са Богом – окрену своје очи чежњиве к домаји и тамо виде, док

надалеко сија, као кроз расколину у облаку што небо прекрива, благу слику Вилинског Дрвета, одевеног у сан од злаћана светла; и виде цветну ливаду што се косо спушта до реке, а до њихових слабашних ноздрва буде додуван лаган и сладак миомирис цветова домаје. Онда визија избледи и нестане – али они знају, знају! А по њиним преображеним лицима знате и ви, који стојите и посматрате; да, знате за ту поруку што стиже, и да је пристигла са неба.

Јована и ја смо гледе ове ствари веровали на сличан начин. Међутим, Пјер Морел и Жак Дарк, и многи други, веровали су да се визија јавља двапут – грешнику. У ствари, они и многи други рекоше да знају то. Вероватно стога што су њини очеви то знали и то им рекли; јер човек већину ствари на овоме свету из друге руке добија.

Елем, једна ствар која чини врло вероватним то да збиља беше два јављања Дрвета јесте ова чињеница: од времена најстаријих, ако би човек видео неког нашег сељана с лицем белим ко пепео и уоченим од грознога страха, обично би сваки шануо свом суседу: „А, он је грешан и добио је опомену.“ А сусед би се стресао на ту помисао и узвратио шапатам: „Да, јадничак, видео је Дрво.“

Докази такви као ови имају своју тежину; не могу се одгурнути у страну махањем руке. Ствар коју подупиру докази сабрани током векова природно је све ближа томе да се потврђује цело време; а ако се то стално наставља, једног дана постаје законитост, а законитост је чврста стена и опстаје.

У свом дугачком животу видео сам неколико случајева у којима се Дрво појавило најављујући смрт што још беше удаљена; али ни у једном од њих није се радило о грешној особи. Не; приказа у тим случајима беше само нарочита милост; уместо да вести о искупљивању те душе буду одложене до смртога дана, приказа их донесе подоста унапред, а са њима мир – мир који се више не могоше пореметити – вечни мир Божји. Ја сам, стар и слаб, чекам са ведрином; јер видех визију Дрвета; видех је и приправан сам.

Увек, од времена понајдаљих, кад би деца саставила руке и плесала око Вилинског Дрвета, певала би песму која беше песма дрвета, песма *L'Arbre Fee de Bourlemont*.

Певала би је на чудан, сладак напев – тешитељски сладак напев што продужи мрморити кроз мој снатрећи дух целог мог живота, кад год бих био уморан и измучен, да би ме одмарао и носио ме кроз ноћ и даљину опет у домају.

Ниједан странац не може знати или осетити шта та песма

беше, током пролазећих векова, изгнаној Деци Дрвета, бездомној и жалосној у земљама страним њиховом језику и обичајима. Помислићете да је то проста ствар, та песма, и убога; но, ако се присетите шта она нама беше, и шта нам је доносила пред очи док лебђаше кроз наша сећања, онда ћете да је поштујете. И разумећете како то да нам вода надолази у очи и све ствари чини мутним, а гласови нам пуцају, па не можемо отпевати последње стихове:

„И кад, изгнани лутајући,
Нејасно зажелимо да те видимо,
Ох, дигни се пред нашим очима!“

И сетићете се да је Јована Дарк с нама певала ту песму око Дрвета кад беше мало дете, и да ју је увек волела. А да то песму чини светом, да, с тим ћете се сложити:

„L'ARBRE FEE DE BOURLEMONT
ПЕСМА ДЕЦЕ

Шта ти лишће зеленим држи,
Arbre Fee de Bourlimont?

Дечје сузе! Свако од њих јад донесе,
А ти их утеш и разведри
Њина срца болна, украде сузу,
Која, залечена, изазва лист.

А шта те тако јаким створи,
Arbre Fee de Bourlimont?

Љубав дечја! Воле те дугих
Хиљаду лета, заиста,
Негују хвалом и песмом,
И греју ти срце и младим те чине –
Хиљаду лета младости!

Буди увек зелено у младим срцима нашим,
Arbre Fee de Bourlimont!
И ми ћемо увек млађани бити,
Нећемо за Време хајати и његов лет;
И кад, изгнани лутајући,
Нејасно зажелимо да те видимо,
Ох, дигни се пред нашим очима!“

Виле јоште беху тамо кад ми бесмо деца, али их никад не видесмо; зато што је, сто година пре тога, свештеник из Донремија одржао верску службу испод дрвета и све их прогласио крвним сродницима Сотониним и ускратио им искупљење; а онда их опоменуо да се никад више не

покажу, нити да вешају венчиће, под претњом да буду трајно избачене из те парохије.

Сва су се деца заузимала за виле, и говорила да су им оне добри пријатељи и да су им драге и да им никад никакво зло не наносе, али свештеник не хтеде ни чути, па рече да је грех и срамота такве пријатеље имати. Деца су жалила и не могаху се утешити; па се међу собом договоре да ће заувек наставити да вешају цветне венце на Дрво, као сталан знак вилама да су и даље вољене и запамћене, иако се не виде.

Међутим, једне ноћи догоди се велика несрећа. Мајка Едмона Обрија прође поред Дрвета, а виле су криомице играле, не помишљајући да је ико туна; а беху тако заузете и тако опијене од необуздане среће због тога, и од купа росе ојачане медом које су попиле, да ништа не приметише; тако је госпа Обри стајалу ту, запањена и задивљена, и гледала мале, фантастичне мрвице како се држе за руке, њих чак три стотине, и лете наоколо у великом колу, великом ко пола просечне спаваће собе, и како се нагињу уназад и уста шире од смеха и песме, које она могаше чути сасма разговетно, и како ногама поскакују читава три палца од тла у савршеном заборавау и весељу – о, у најлуђем и најчаробнијем плесу што га та жена икад виде.

Та бесрдна жена – не, будаласта жена; не беше бесрдна, но само непромишљена – оде право кући и исприча све то суседима, док смо ми, мали пријатељи вила, спавали, не знајући за беду што нас снађе и сасвим несвесни тог да треба да се дигнемо и пробамо да уставимо те кобне језике. Ујутро су сви знали, па пропаст беше потпуна, јер тамо где сви знају неку ствар и свештеник је зна, наравно. Сви нагрнемо к оцу Фронту, плачући и молећи – па је и он морао плакати, кад виде наш бол, јер је имао врло љубазну и благу нарав; те није желео виле изагнати, а то и каза; али рече да нема избора, јер беше одређено да ће, аколи се оне икад опет кажу човеку, морати отићи. Све се то догађало у најгоре могуће време, јер Јована Дарк беше болна од грознице и без свести, а шта могасмо урадити ми, који немасмо њен дар расуђивања и убеђивања? Одлетесмо у роју до њене постеље и повикасмо: „Јована, пробуди се! Пробуди се, нема трена за губљење! Дођи и заложите се за виле – дођи и спаси их; само ти то можеш учинити!“

Међутим, њој је ум лутао, није знала шта ми говоримо нити шта хоћемо; па се ми удаљимо, знајући да је све изгубљено. Да, све беше изгубљено, заувек изгубљено; петсто година верни пријатељи деце морали су да оду и да се никад више не врате.

За нас то беше горак дан, дан кад отац Фронт одржа службу испод Дрвета и прогна виле. Нисмо могли носити короту која би се видеела, то не би било допуштено; зато смо се морали задовољити неким јадним црним крпама, привезаним за нашу одећу тамо где се не види; али смо у својим срцима носили короту, велику и узвишену, која заузе сав простор, јер наша срца наша беху; нису их се могли докопати да то спрече.

Велико Дрво – l'Arbre Fee de Bourlemont беше дично име његово – никада нам после није више значило онолико као пре, али увек беше драго; драго ми је још увек, кад данас одем тамо, једном годишње у својој старости, да под њиме седим и призовем изгубљене другове у игри из моје младости и скупим их око себе и погледам њина лица кроз сузе, а срце ми препукне, о, мој Боже! Не, место није после било сасвим исто. Није могло бити на један или два начина; јер, пошто нестале вилинске заштите, извор изгуби подоста од своје свежине и студи, и више од две трећине свог истока, а прогнане змије и кукци што боду вратише се и размножише се, и постадоше напад, и то остадоше до дана данашњег.

Кад се то мудро девојче, Јована, опорави, ми схватисмо колико нас је њена болест коштала; јер нађемо да смо били у праву што смо сматрали да она може виле спасити. Из ње

провали права олуја гнева, за тако малено створење, па она оде право оцу Фронту и стаде пред њега тамо где је седео, поклони се и рекне: „Виле је требало да оду ако се опета људима покажу, је ли тако?“

„Да, тако је било, мила.“

„Ако неки човек дође и почне вирети у собу неке особе у поноћ, кад је та особа полунага, би ли ти био тако неправедан да кажеш да се та особа приказује том човеку?“

„Па – не.“ Добри свештеник изгледаше мало забринуто и нелагодно кад то изусте.

„Да ли је грех грех, у сваком случају, чак и када човек не намеравао да га почини?“

Отац Фронт диже руке и завапи: „О, сирото моје дете, видим сву своју кривицу,“ па је себи привуче и загрли и покуша да се с њом помири, но је њено узбуђење било тако јако да га она не моглао намах смирити, него главу наслони на његове груди и заплака, говорећи:

„Онда виле нису починиле никаквога греха, јер не беше намене да грех почине, пошто нису знале да је неко туна; и пошто беху малена створења и не могаху да се бране и да кажу да изрека важи спрам намене, а не спрам невиног чињења, стога што немаху пријатеља да за њих осмисли ту ствар једноставну и да је изнесе, заувек су отеране од свог дома, а то учинити била је неправда, неправда!“

Добри отац пригрли је још више и рече: „О, из уста деце и дојенчади стиже осуда немарних и непромишљених; кад би дао Бог да могу вратити та мала створења, тебе ради. И себе ради, да, и себе; јер сам био неправедан. Хајде, хајде, не плачи – нико не може више жалити од твог јадног старог пријатеља – не плачи, мила.“

„Па не могу одмах стати, морам плакати. А то није мала ствар, ово што си урадио. Да ли је жаљење довољна покора за такво дело?“

Отац Фронт окрете лице, јер би њу повредило да види како се он смеје, па рече: „О, ти, окрутни а праведни тужиоце, не, није. Навући ћу кострет и пепео; ето – је си ли задовољна?“

„Да, то може – то ће те очистити.“

Отац Фронт би опет био натеран на смех, да се не сети на време да је закључио погодбу, и то не неку баш пријатну. Она се морала испунити. Стога он устаде и оде до камина, док га Јована посматраше с великим занимањем, и захвати лопатицу хладног пепела, па би га и сипао на своју стару седу главу, да му не дође боља помисао, те рече: „Да ли би ми припомогла, мила?“

„Како, оче?“

Он клече и саже главу ниско, па рече: „Узми пепео и сипај ми га на главу.“

Ту се ствар, наравно, завршила. Победа беше свештеникова. Може се замислити како би помисао о таквом понижењу деловала на Јовану или било које друго дете у селу. Она отрча и паде на колена крај њега, па рече: „О, то је ужасно. Нисам знала да се то подразумева под кострети и пепелом – молим те, устани, оче.“

„Ал’ не могу док ми се не опрости. Да ли ми опрашташ?”

„Ја? О, ти мени ниси ништа учинио, оче; то ти сам сами себи мораш опростити што си нанео неправду оним јадним створењима. Молим те, устани, оче, хоћеш ли?“

„Али сада сам у горем положају него пре. Мислио сам да ћу добити твој опроштај, но ако је он мој сопствени, не могу попустљив бити; то ми не би приличило. Елем, шта могу чинити? Нађи дер ми неки излаз из овога својом мудрошћу главицом.“

Отац не хтеде попустити, унаточ Јованиним молбама. Она хтеде да опет заплаче; онда јој дође једна помисао, па зграби лопатицу и посу своју главу пепелом, муцајући кроз грцања и гушења:

„Ето – сад је готово. О, молим те, устани, оче.“

Старац је, и дирнут и насмејан, привуче на груди и рече:

„О, ти, јединствено чедо! Ово је скромно мучеништво, не од оне врсте што се на слици приказује, но је прави и истински дух у њему, то ја потврђујем.“

Онда јој очетка пепео из косе и поможе јој да опере лице и врат и да се прописно дотера. Сад је био добро расположен и спреман за даљу расправу, па стог седе и привуче Јовану уз себе и рече:

„Јована, била си навикла да правиш венце тамо год Вилинског Дрвета с другом децом, зар не?“

То беше начин на који је он увек почињао кад је хтео да ме сатера у ћоше и ухвати у нечем – баш тај благи, равнодушни начин који тако завара човека, а онда га одведе у клопку а да он никако не примети куда путује све док не стигне унутра а врата се за њим не затворе. Он је у том уживао. Знао сам да ће сад бацити кукуруз пред Јовану. Јована одговори: „Да, оче.“

„Да ли си их качила о дрво?“

„Не, оче.“

„Ниси их тамо качила?“

„Не.“

„А зашто ниси?“

„Ја – па, нисам хтела.“

„Ниси хтела?“

„Не, оче.“

„Шта си чинила с њима?“

„Вешала сам их у цркви.“

„Зашто ниси хтела да их качиш о дрво?“

„Стог што је речено да су виле сроднице Сотоне, и да је грешно одати им почаст.“

„Да ли си веровала да је погрешно тако им одавати почаст?“

„Да. Мислила сам да мора да је погрешно.“

„Онда, ако беше погрешно да се њима тако почаст одаје, и ако беху сроднице Сотоне, могле су и бити лоше друштво за те и за другу децу, зар не?“

„Претпостављам да је тако – да, мислим да је тако.“

Он начас размишљаше, а ја закључих да ће заклопити своју клопку, и он то уради. Рече: „Онда ствар овако стоји. Оне беху створења проклета, ужасног порекла; могле су за децу бити друштво опасно. Сад ми дај разуман разлог, мила, аколи се неког можеш сетити, зашто велиш да је неправедно да се оне у прогонство пошаљу, и што би их тога поштедела. Једном речју, какав си ти губитак тиме претрпела?“

Како је од њега било глупо да настави и тако страћи своју прилику! Могао сам му залепити шамар од муке, да беше дечак. Добро му је ишло док све није упропастио, завршивши на тако будаласт и кобан начин. Шта је она тиме изгубила! Зар неће никад спознати каква врста детета је Јована Дарк? Зар никад неће научити да за ствари што се тичу само њеног пробитка или губитка она уопште не

мари? Зар никако не може себи усадити у главу просту чињеницу да је сигуран начин и једини начин да се она узбуди и запали тај да јој се укаже кад ће нека друга особа претрпети кривду, или увреду, или губитак? Ама, он је себи поставио клопку – то је све што је успео.

Оног часа кад му те речи изађоше из уста, она се узбуди, сузе огорчења надођоше јој у очима, и она га заскочи с енергијом и страшћу које га запањише, ал' не запањише мене, јер сам знао да је он запалио мину кад је ставио у покрет своју рђаво изабрану завршницу.

„О, оче, како можете тако говорити? Ко је власник Француске?“

„Бог и Краљ.“

„Није Сотона?“

„Сотона, дете моје? Ово је подножна клупица Божија – Сотона није власник ни прегршти њеног тла.“

„Онда, ко даде тим јадним створовима њихову домају? Бог. Ко их је штитио током свих тих столећа? Бог. Ко им је дозволио да плешу и играју се ту, током свих тих столећа, а не нађе у том ништа рђаво? Бог. Ко се није сложио с Божјом дозволом и ко им је припретио? Један човек. Ко их је опет ухватио у нешкодљивој забави што је Бог одобри а неки човек забрани, и ко испуни ту претњу и отера та јадна створења из њине домаје, коју им Бог даде у својој милости

и свом милосрђу, и који је слао доле своју кишу и росу и сунчеву светлост на њу, током петсто година, ко знак свог спокоја? То беше њихова домаја – њихова, по милости Божјој и по Његовом добром срцу, и ниједан човек није право имао да им је одузме. А она беху најтрпељивији, највернији пријатељи што су их деца икад имала, и служажу им вољно и с љубављу свих ових пет дугих столећа, а да им никад не нашкодише нити их повредише; а деца су их волела, и сад жале за њима, и нема лека њиховоме јаду. А шта су деца учинила да их снађе овакав окрутан ударац? Јадне виле да су могле бити опасно друштво деци? Да, али никада не беху; а *могле* није никакав доказ. Сродници Сотонини? Па шта онда? Сродници Сотонини имају права, и ови су их имали; и деца имају права, и ова су их имала; а да сам ја била тамо, говорила бих – молила бих за децу и за сотоне, и руку бих вам зауставила и све их спасила. Но, сад – о, сад је све пропало; све је пропало и помоћи више нема!“

Онда она заврши нападом на помисао да сроднике Сотоне треба одбацити и ускратити им људско сажаљење и пријатељство стог што им је спасење ускраћено. Рече да баш због тог разлога људи треба да их жале и учине све оно људско и благородно што је могуће, како би им помогли да забораве тешку судбу која их западе

случајношћу рођења а не неком кривицом њиховом.

„Јадна мала створења!“ рече. „Од чега може бити срце неке особе што може жалити дете хришћанско а ипак не може жалити дете ђаволово, коме је то хиљаду пута потребније!“

Она се беше одвојила од оца Фронта, па је плакала, додирујући очи зглавцима прстију и ударајући својим ножицама у бесу; па онда излете одатле и нестале пре но што смо могли да се приберемо од ове буре речи и овог вртлога страсти.

Отац беше устао, пред крај, па је сад стајао ту, прелазећи руком тамо–амо преко чела, као неко ко је збуњен и на муци; онда се окрете и оде ка вратима своје мале радне собе, а док је пролазио кроз њих, чух га како тужно мрмља: „Боже мој, јадна деца, јадне сотоне, они имају права, и она је рекла истину – нисам на то ни помислио. Нек ми Бог опрости, крив сам.“

Кад то чух, знао сам да сам био у праву кад сам помислио да је себи наместио клопку. Тако је и било, и он је у њу ушетао, разумете. Изгледа да сам се окуражио, па се запитах не бих ли, можда, и ја могао да га ухватим у једну; но, кад размислих, изгубих петљу, јер то не беше мој дар.

Глава 3. СВИ У ПЛАМУ ОД ЉУБАВИ ПРЕМА ФРАНЦУСКОЈ. Кад говорим о овој ствари, присетим се

многих догађаја, многих ствари које бих могао испричати, али мислим да нећу сада пробати да то урадим. Више ће бити у складу с мојим садашњим расположењем да мало бацим поглед уназад на то како смо се једноставно и безбојно проводили у својим сеоским домовима у та мирна времена – нарочито зими. Лети смо ми деца од зоре до вечери избивала са стадима на ветровитим висоравнима, а тада би било бучних враголија и таквих ствари; међутим, зима беше пријатно доба, зима беше ушушкано доба. Често смо се окупљали у великој соби Жака Дарка са земљаним подом, са запаљеном великом ватром, и играли игре, и певали песме, и гатали, и слушали како стари сељани причају приче и повести и лагарије и свакојаке ствари до дванаест сати ноћу.

Једне зиме бесмо окупљени тамо – то беше зима што су је годинама после звали тешком зимом – а та посебна ноћ баш је била оштра. Напољу је дувала бура, а завијања ветра беше звук узбудљив, и мислим да могу рећи да беше предиван, јер сматрам да је величанствено, и лепо и дивно, чути ветар како бесни, олуји и дува у своје трубље на тај начин, док сте ви унутра и опуштени. А ми смо били. Имали смо разбукталу ватру, и пријатну росуљу – росуљу од снега и суснежице који су тако падали низ димњак, а распредање и смејање и певање су се одвијали приличном

брзином до десет сати, а онда смо за вечеру имали врелу кашу и пасуљ, и ражене колаче с бутером, и одговарајуће апетите.

Мала Јована седела је на једној издвојеној шкрињи, а њена здела и хлеб беху јој на другој, а њени љубимци око ње су јој помагали. Имала их је више но што беше уобичајено или економично, зато што су све одбачене мачке њој долазиле и држале је се, а бездомне и одбојне животиње других врста чуше за то и дођоше, па пренесоше ту ствар другим створовима, који такође дођоше; а како се ње птице и друга плаха дивља створења из шуме нису плашили, но су увек сматрали да им је пријатељ када би је срели, и понајчешће се с њом упознавали да би били позвани у кућу, она је увек имала представнике тих пасмина око себе. Била је гостољубна према њима свима, јер њој животиња беше животиња и драга већ зато што је животиња, без обзира на њен сој или друштвени положај; а пошто није допуштала кавезе, ни огрлице, ни пута, него пушташе да та створења слободно долазе и одлазе како им се свиди, то њих чињаше задовољним, па су долазила; но, нису одлазила, ниуколико, па су представљала необичну невољу и чинила да Жан Дарк подоста грди; но његова жена изјави да је Бог том детету дао нагон природни и да Он зна шта ради кад нешто ради, па стог све мора ићи

својим током; не би било сасвим мудро мешати се у Његове послове ако нема позива. Тако љубимци буду остављени на миру, па ту беше, како рекох, зечева, птица, веверица, мачака и других гмазова, свуда око девојчице, а пуни занимања за њену вечеру, па су помагали како су могли. На рамену јој беше једна врло мала веверица, која је седела усправно, како то та створења чине, и стално превртала у својим чворноватим шапама окамењен комад преисторијског колача од кестена, тражећи мање стврднута места и врцајући својим уздигнутим репом, бацајући своје шиљате уши кад би наишла на неко – показујући захвалност и изненађеност – а онда би глодала то место оним двама танким предњим зубима што их веверица има за ту сврху а не као украс, јер они никад не би могли бити украсни, као што ће то признати свако ко виде.

Све беше лепо и весело, и радосно, али онда дође до прекида, јер неко закуца на врата. То беше један од оних дроњавих друмских скитница – вечити ратови чинили су да их земља буде пуна. Он уђе, сав покривен снегом, и затопта ногама, отресе се и очисти, па затвори врата и скиде свој клемпави крш од шешира и млатну га пар пута о ногу, еда би му макнуо руно од снега, а онда погледа околу по дружини са задовољним изразом на мршавом

лицу, и с врло чежњивим и изгладнелим у оку кад оно паде на храну, те нас он скрушено и помирљиво поздрави и рече да је благослов имати такву ватру по таквој ноћи и кров над главом као овај, и ту богату храну да се једе, и драге пријатеље за разговор – ах, тако је, то беше истина, а Бог нек помогне бездомнима и онима што морају гацати путевима по овој погоди.

Нико ништа не рече. Тај сметени, јадни створ стојаше ту и очима се обраћаше једном лицу за другим, и ни у једном не наиђе на добродошлицу, док му се, у међувремену, осмејак на лицу трзао, бледео и нестајао; онда он обори поглед, мишићи на лицу почну да му подрхтавају, па он диже шаку да покрије овај женски знак слабости.

„Седи доле!“

Овај удар грома дође од старога Жака Дарка, а циљ му беше Јована. Странац беше узбуњен, па уклони шаку, а пред њим стајаше Јована, нудећи му своју зделу каше. Човек рече: „Нек те Бог Свемоћни благослови, мила моја!“ а онда сузе надођоше и потекоше му низ образе, но он се плашио да узме зделу.

„Чујеш ли ме? Седи, велим!“

Не беше детета које би се лакше убедило од Јоване, али не на овај начин. Њен отац није то умеће имао; нити га је

могао научити. Јована рече: „Оче, он је гладан; то могу да видим.“

„Онда нека ради за храну. Кућу и дом нам изједају такви као он, па рекох да то нећу више трпети, а реч ћу одржати. У сваком случају, он има лице лупежа и хуље. Седи доле, велим ти!“

„Не знам да л’ је хуља или није, ал’ је гладан, оче, и појешће моју кашу – мени она не требају.“

„Ако ме не послушаш, ја ћу – хуље немају право на помоћ људи честитих, и ни јело ни пило неће добити у овој кући. Јовано!“

Она стави своју зделу на шкрињу, па приђе и стаде пред свог намргођеног оца и рече: „Оче, ако ми ти не допушташ, мора бити како ти велиш; ал’ бих волела да размислиш – тад би увидео да није право кажњавати један део њега за оно што учини други део; јер рђаве ствари чини глава тога јадног странца, ал’ му није глава та која је гладна, него је то његов стомак, а тај није наудио ником, но је без кривице, и невин, јер нема начина да зло чини, све и кад би хтео.

Молим те, допусти – “

„Каква помисао! То је најблесавији говор што га икад чух!“

Међутим, Обри, кмет, умеша се, пошто је волео да се расправља, и пошто имаше дара за то, што су сви

признавали. Пошто устаде тамо где је стајао и наслони зглавкове песнице на сто, и погледа око себе с благим достојанством, на начин оних што су говорници, он отпоче, лагано и убедљиво: „Ту ћу се од тебе разликовати, пријашко, и настојаћу да покажем друштву“ – ту он погледа околу на нас и климну главом с поуздањем – „да има зрнце смисла у оном што девојче рече; јербо погледајте, свакако је сасвим истинито и очито да је глава човекова газда и врховни господар над његовим целим телом. Је ли тако? Хоће л’ неко то порећи?“ Он опета погледа околу; сви показиваху да су сагласни. „Врло добро, значи; пошто је то тако, ниједан део тела није одговоран за последицу кад извршава наређење што му га глава изда; дакле, једино је глава одговорна за злочине које врше руке човекове, или ноге, или стомак – је л’ схватате? Јесам ли у праву досад?“

Сви рекоше да јесте, и то рекоше са одушевљењем, а неко рече неком другом да је кмет вечерас у великој форми и у свом најбољем издању – што кмета преко мере обрадова и учини да му очи блистају од задовољства, јер је дочуо те ствари; па настави на исти плодносни и сјајни начин. „Елем, дакле, да размотримо шта одговорност као израз значи, и како утиче на овај случај. Одговорност чини да је човек одговоран само за оне ствари за које је

прописно одговоран.“ И он махну својом кашиком околу у широком замаху, да покаже свеобухватну природу те врсте одговорности која чине људе одговорним, а неколицина узвикну удивљено: „У праву је! Целу ту запетљану ствар сажео је што само може бити – то је чудесно!“ После малог застоја, да би знатижељи дао прилику да ојача и нарасте, он настави: „Одлично. Замислимо случај кад машице падну човеку на ногу и доведу до гадне повреде. Тврдите ли да машице за то треба казнити? Одговорили сте на питање; видим вам по лицима да бисте ту тврдњу назвали бесмисленом. Дакле, зашто је бесмислена? Бесмислена је због тога што нема способности размишљања – то јест, нема способности да се собом располаже у машица, личне одговорности за делања машица уопште нема у машица; па стог, пошто нема одговорности, ни казна не може следити. Јесам ли у праву?“ Он као одговор доби срдачну буру пљеска. „Дакле, значи, стижемо до човековог стомака. Помислите само како потпуно, како збиља чудесно његов положај одговара положају машица. Послушајте, и добро обратите пажњу, молим вас. Може л’ човеков стомак смишљати убиство? Не. Може л’ крађу смишљати? Не. Може л’ паљевину смишљати? Не. Сад ми одговорите – могу ли то машице?“ (Дође до удивљених повика: „Не!“ и „Случаји су сасвим исти!“ и „Не ради л’ он то сјајно?“)

„Елем, значи, пријатељи и комшије, стомак који не може злочин смишљати не може ни бити главни у његовом извршењу – то је јасно, као што видите. Питање је за толико сужено; ми ћемо га још сузити. Може л’ стомак, сам од себе, помагати код злочина? Одговор је не, јер он нема располагања, нема способности размишљања, нема воље. – као у случају машица. Сад видимо, зар не, да је стомак сасвим неодговоран за извршене злочине, било у целини, било делимично?“ Он као одговор доби бурно клицање.

„Онда, до чега смо стигли ко до своје пресуде? Несумњиво до овога: да на овом свету нема такве ствари као крив стомак; да се у телу и најистинскијег ниткова находи чист и невин стомак; да, шта год његов власник радио, стомак треба да је свет у нашим очима; и да, докле год нам Бог ум даје да мислимо правичне, милосрдне и честите мисли, треба да нам буде, и јесте, повластица, као и наша дужност, не само да нахранимо гладни стомак што се у ниткову находи, из сућути због његовог јада и његове потребе, но да то чинимо с радошћу, захвално, ко признање за његово постојано и одано чување сопствене чистоте и невиности усред кушње и у друштву толико одбојном његовој добронамерности. Завршио сам.“

Е, никад не видесте такав учинак! Они се дигоше – сви присутни се дигоше – па су тапшали, и повлађивали, и

хвалили га до небеса; па једно за другим, још увек тапшући и вичући, нагрнуше напред, неки влажних очију, и стискаху му руке и говораху му такве ствари дивотне да он начисто би обузет поносом и срећом и не могаше изустити ни речи, јер би му глас јамачно пукао. Беше дивно то видети; и сви рекоше да он никад пре у животу не досеже овај говор и да то не може опет учинити. Речитост је моћ, ту сумње нема. Чак и стари Жак Дарк беше занесен, једном у животу, па повика: „У реду, Јовано – дај му кашу!“

Она је била збуњена и чинило се да не зна шта да рекне, па тако ништа ни не рече. То је било стога што она давно беше дала кашу том човеку и он је већ беше сву појео. Кад су је запитали зашто не сачека док се одлука не донесе, она рече да је стомак човеков био врло гладан и да не би било мудро чекати, јер није могла знати каква ће одлука да буде. Елем, то беше, за једну девојчицу, добра и промишљена идеја.

Човек уопште не беше нитков. Беше врло добар момак, само га је срећа напустила, а јамачно то не беше злочин у Француској у то време. Сад, кад се доказало да му је стомак невин, стомаку би дозвољено да се одомаћи; а чим се добро напунио и ништа друго не требоваше, човек одвеза језик и пусти му на вољу, а тај је збиља сјајно радио. Он је годинама ратовао, а ствари које изнесе, и начин како их

изнесе, жестоко потпали свачије родољубље и натера сва срца да закуцају и сва била да убрзају; потом, пре но што ико спознаде како је дошло до промене, он нас је водио узвишеним маршом кроз стару славу Француске, па смо у машти видели како се титанска обличја дванаесторице паладина дижу из магла прошлости и суочавају са својом судбином; чули смо ход безбројних војски што се обарају да их сколе; видели смо како та људска плима надлази и повлачи се, повлачи се и надлази, и слаби пред том малом четом јунака; видели смо како испред нас пролази свака појединост тог најчудеснијег, најкобнијег, а ипак најслављенијег и најславнијег дана у француској легендарној повести; овде—онде, и тамо, преко тог големог поља мртвих и умирућих, видели смо овог или оног паладина како задаје своје силне ударце руком уморном и опадајућом снагом, и видесмо где, један по један, падају, докле само један не остаде – онај који бејаше без премца, онај чије име даје име „Песми над песмама“, песми коју ниједан Француз не може слушати и држати затомљеним своја осећања а свој домовински понос хладним; затим, понајлепши и најтужнији приказ од свих, видесмо његово сопствено дирљиво умирање; а наш мир, док смо седели отворених уста и гутали речи овог човека, даде нам осећај

ужаснога мира који је владао на том разбојишту кад се та последња душа узнела.

А сад, у тој свечаној тишини, странац пар пута потапша Јовану по глави и рече: „Девојчице – Бог те чувао – ноћас си ме из смрти вратила у живот; сад послушај; ево твоје награде.“ И у том правом тренутку за такво изненађење што срце топи а душу бурка, без иједне речи више, он подиже најкраснији и најтужнији глас што се икад чуо и поче сипати велику „Песму о Роланду.“

Само помислите, с тим француским слушатељима сасвим узбуђеним и спремним. О, где вам је сада ваша говорничка речитост! Шта беше она према овом! Како је лепо изгледао, како достојанствено, како надахнуто, док стојаше ту а тај моћни напев му се просипаше из уста и срца, а цело му обличје беше преображено, скупа с његовим крпама.

Сви су се дигли и стојали док он певаше, а лица им сијаху и очи гораху; а тела почеше да им се несвесно њишу у ритму песме, и груди да им се надимају и уздишу; отеше се и јецаји, и ватрени узвици; а када се дође до последњег стиха, и Роланд лежаше на самрти, сасвим сам, с лицем према бојишту и својим погинулим што ту лежаху на гомиле и откосу, и кад скиде и ка Богу диже своју железну рукавицу руком занемоћалом, а бледећим уснама

прошапта своју дивну задњу молитву, сви грунуше у ридање и кукњаву. А кад замре задња величајна нота и песма би готова, сви се скупа бацише на певача, начисто луди од љубави према њему и љубави према Француској и од поноса њеним великим делима и старом славом, па су га гушили својим грљењима; а Јована ту беше прва, приљубљена уз његове груди, покривајући му лице пољупцима обожавања.

Напољу је бура беснела, али то сад није било важно; ово сада беше странчев дом, колико год би он то могао пожелети.

Глава 4. ЈОВАНА КРОТИ ЛУДАКА. Сва деца имају надимке, па смо и ми имали своје. Рано смо добили сваки свој, а они нам остадоше; Јована је, пак, у том била богатија, јер је, како време пролазаше, зарадила и други, а онда и трећи, и тако даље, а ми смо јој их надевали. Од првог до последњег, имала их је чак по туцета. Неке од њих није никад изгубила. Сељанчице су природно стидљиве; но, она је толико надмашивала то правило, и тако лако црвенела и збуњивала се у присуству странаца, да је назвасмо Стидљивка. Ми смо сви били родољуби, но је она добила надимак Родољупка, стога што је наше и најтоплије осећање за нашу домовину било хладно спрам

њенога. Такође је зваху Лепа; а то не беше тек због изузетне лепоте њеног лица и обличја, но због љупкости њене нарави. Ова су јој имена остала, и још једно – Храбра.

Расли смо скупа у том радничком и мирном подручју и постали повелики дечади и девојчице – довољно велики, у ствари, да бисмо почели да сазнајемо колико и наши старији о ратовима што су непрестано беснели на западу и северу од нас, као и да се осетимо уздрманом, ко и они, због повремених новости с тих црвених бојишта. Сећам се врло јасно неких од тих дана. Једног уторка, нас гомила је скакала и певала околу Вилинског Дрвета, и качила о њ венце у спомен на наше изгубљене мале вилинске пријатеље, кадли Мала Маншета повика: „Погледајте! Шта је оно?“

Кад неко тако повиче, на начин који показује згранутост и стрепњу, он привуче пажњу. Све задихане груди и зајапурена лица окупише се, а све жудне очи окренуше се у једноме правцу – ка селу.

„То је црна застава.“

„Црна застава! Није – или јесте?“

„И сами можете видети да није ништа друго.“

„Црна застава је, засигурно! Елем, да ли је неко икад пређе нешто такво видео?“

„Шта ли то може да значи?“

„Да значи? Значи нешто грозно – шта друго?“

„То ништа не објашњава; то зна свако и да му се не каже.

Али шта? То је питање.“

„Биће да онај што је носи може објаснити колико и сви што су овде, ако се стрпите док он не дође.“

„Добро трчи. Ко ли је то?“

Неки поменуше једно, други друго име; међутим, убрзо сви видеше да је то Етјен Розе, зван Сунцокрет, јер имаше жуту косу и округло, козичаво лице. Његови преци били су Немци пре неколико векова. Он дође с напором уз падину, овда–онда подижући горе своју копљачу и машући у ваздуху својим знамењем јада, док су га све очи посматрале, сви језици о њему говорили, а сва срца све брже тукла од нестрпљења да сазнају новости. Он најзад утрча међ нас и заби своју копљачу у земљу, говорећи: „Ево! Стој ту и представљај Француску док ја не повратим дах. Њојзи друга застава сада не требајује.“

Престаде свако површно брбљање. Било је ко да неко смрт огласи. У тој леденој тишини није се чуо други звук доли дахтање задиханог дечака. Кад он ускоро беше опет у стању да говори, рече: „Црне вести стигоше. Уговор је закључен у Троју измеђ Француске и Енглеза и Бургунђана. По њему је Француска издата и предата, сасвим окована, непријатељу. То је дело Војводе Бургундског и оне

ђаволице, Краљице француске. Он Хенрија од Енглеске жени Катарином од Француске – “

„Није ли то лаж? Удаје кћер Француске за Касапа од Аженкура? То не треба веровати. Ниси право чуо.“

„Аколи то веровати не можеш, Жаче Дарк, тад пред собом имаш збиља потежи задатак, јербо јоште горе долази. Било какво дете у том браку рођено – чак и да је девојчица – наследиће престоле и Енглеске и Француске, а то власништво двоструко остаје заувек његовом потомству!“

„Е, то је засигурно лаж, јер то је супротно нашем салијском закону и није законито, те не може важити,“ рече Едмон Обри, зван Паладин због војски које је стално канио да једног дана смаже. Он би рекао и нешто више, али га загуши галама осталих, који су се сви разбеснели због овог детаља уговора, па су сви говорили одједном и нико никог није чуо, док их ускоро Омета не убеди да се смире, рекавши: „Није лепо прекидати га у казивању; молим да га пустите да настави. Причу му манишете јер личи на лагарије. То би био разлог за весеље – та врста лагарија – а не за незадовољство. Казуј остатак, Етјене.“

„Има да се каже само ово: наш краљ, Шарл Шести, владаће док не умре, а онда ће Хенри Пети од Енглеске бити регент док му дете не буде довољно старо да –“

„Тај човек над нама да влада – Касапин? То су лагарије! Све саме лагарије!“ повика Паладин. „Осим тога, пазите – шта ће бити од нашег Дофена? Шта тај уговор о њему вели?“

„Ништа. Одузима му престо и чини га одбачеником.“

Онда сви наједном завикаше и рекоше да је та вест лагарија; и сви почеше да се опет разведравају, говорећи, „Наш Краљ би морао да потпише тај уговор да би он важио; а то он не би учинио, када види како тај служи његовом властитом сину.“

Међутим, Сунцокрет рече: „Ја ћу вас ово упитати: да ли би Краљица потписала уговор што њеног сина разбаштињује?“

„Та змија? Свакако. Нико о њој не говори. Од ње нико боље нешто и не очекује. Нема подлости пред којом ће стати, само ако потхрањује злоћу њезину; а мрзи свог сина. То што га она потпише није важно. Краљ потписати мора.“

„Питаћу вас јоште једну ствар. Какво је стање Краљево? Луд, је, зар не?“

„Јесте, а његов га народ зато још и више воли. Његове га патње њима ближе; а то што га жале чини да га воле.“

„Право велиш, Жаче Дарк. Међутим, шта би очекивао од неког ко је луд? Зна ли он шта ради? Не. Ради ли оно што га други терају да ради? Да. Ето, значи, велим вам да је потписао уговор.“

„Ко га натера да то учини?“

„Знате и да вам не кажем. Краљица.“

Онда дође до новог метежа – сви су говорили наједном, и сви су клетве бацали на главу краљичину. Најзад Жак Дарк изјави: „Међутим, стижу многе вести које нису истините. Никад ништа овако срамотно никад пре не стиже, ништа што тако дубоко засеца, ништа што је Француску свукло тако ниско; стога има наде да је ова прича тек још једна испразна гласина. Где си је покупио?“

С лица његове сестре Јоване нестале боје. Страховала је од одговора; а нагон јој беше исправан.

„Свештеник из Максија ју је донео.“

Чу се општи уздах. Видите, знали смо га као поузданог човека.

„Је ли он у то веровао?“

Срца скоро престадоше тући. Онда стиже одговор „Јесте. А то није све. Рекао је да зна да је то истина.“

Неке од девојчица почеше јецати; дечаци беху занемели. Очај на Јованином лицу личио је на очај што се виђа на лицу неме животиње што је смртно рањена. Животиња то

трпи а не жали се; и она је то трпела без речи. Њен брат Жак јој стави руку на главу и косу јој помилова да би изразио сућут, а она ту руку принесе уснама и пољуби је из захвалности, ништа не говорећи. Ускоро дође до промене, па дечаци почеше говорити. Ноел Ренгесон рече: „О, зар никад нећемо постати мушкарци! Израстамо тако полагаано, а Француска никада војнике није више требовала него што их сад требају, да збрише ову црну увреду.“

„Мрзим младост!“ рече Пјер Морел, звани Вилин Коњиц, јер му очи беху јако избуљене. „Увек мораш чекати, чекати и чекати – а ту су велики ратови што пролазе стотину година, а ти никако да добијеш прилику. Кад бих само могао да сад будем војник!“

„Што се мене тиче, нећу много дуже чекати,“ рече Паладин; „а кад започнем, јавићу вам, то вам обећавам. Има неких који, кад се на замак јуриша, више воле да су страга; што се мене тиче, дајте да сам напред или нигде; нећу никог пред собом имати доли офицере.“

Чак и девојчице захвати ратнички дух, па Марија Дипон рече: „Волела бих да сам мушко; пошла бих овог часа!“ па је изгледала врло поносна на себе и погледала наоколо тражећи одобравање.

„И ја бих,“ рече Цецилија Летелије, шмрчући ваздух ко бојни коњ што њуши битку; „сигурам вам да се не бих окренула с бојишта па ма цела Енглеска била преда мном.“

„Пи!“ рече Паладин. „Девојчице могу да се хвалишу, али то је једино у чему су добре. Нека их се једном хиљада суочи са шачицом војника, ако желите да видите шта је бежанија. Ево наше мале Јоване – убрзо ће и она припретити да ће у војнике поћи!“

Та помисао беше тако смешна и изазва тако здрав смех, да је Паладин испроба још једном, па рече: „Ама, можете је замислити! Замислити како ускаче у битку ко и сваки стари ветеран. Да, збиља; и не ко отрцан прост војник као ми, него ко официр – официр, пазите, у оклопу и са шипкама кациге да иза њих црвени и скрије своју збуњеност кад пред собом нађе војску којој није представљена. Официр? Ама, биће капетан! Капетан, велим вам, са стотину људи за собом – или, можебит, девојчица. О, за њу није обична војничка работа! А, богме, кад крене на ту другу војску, мислићете да ову олујина одувава!“

Елем, он настави тако док не постиже да их бокови заболеше од смеха; што је било сасвим природно, јер то свакако беше смешна помисао – у то време – хоћу рећи, помисао да то нежно мало створење, које не би ни муву

повредило, и које не може поднети ни да види крв, и које је тако девојачко и свакојако плашљиво, хрли у бој с одредом војника за собом. Сиротица, седела је ту збуњена и посрамљена што јој се тако смеју; а ипак, баш тог часа спремало се да се деси нешто што ће изменити изглед ствари и учинити да ти млади људи увиде да, кад се о смејању ради, особа што се задња смеје има најбоље изгледе. Јер управо тада једно лице што смо га сви знали и сви га се плашили показа се иза Вилинског Дрвета, а мисао која нас све прострели беше да се луди Беној ослободио из свог кавеза и да смо ми практично покојни! Овај дроњави, рутави и грозни створ ишуља се иза дрвета и диже секиру док је прилазио. Ми се сви распршасмо и побегосмо, на све стране, док су све девојчице вриштале и плакале. Не, не све; све осим Јоване. Она устаде и окрете се том човеку и тако остаде. Како се дохватисмо шуме што се граничила с травнатом чистином и ускочисмо у њен заклон, двоје – троје од нас баци поглед уназад, да види да ли нас Беној сустиже, а ово видесмо – Јовану да стоји, а махнитац јој се клизећи пришуљава с дигнутом секиром. Призор беше грозан. Стајали смо где се затекосмо, дрхтећи и без моћи да се мрднемо. Ја нисам желео да видим како се убиство догађа, а ипак не могах одвојити очи. Сад видех како Јована крете у сусрет том човеку, мада поверовах да ме очи

варају. Онда видех да се он зауставља. Претио јој је секиром, као да је опомене да даље не прилази, али она не хајаше но настави постојано ходати, док не беше сасвим испред њега – право испод секире. Онда се устави, па се чинило да почиње да с њим разговара. Од тога ми беше мука, вртело ми се и све је око мене плутало, те не могах ништа видети неко време – не знам да ли дуже или краће. Кад то прође и ја опет погледах, Јована је ходала уз тог човека ка селу, држећи га за руку. Секира је била у њеној другој руци.

Једно по једно, дечаци и девојчице измилеше, па смо ту стојали буљећи, отворених устију, док оно двоје не уђоше у село и не беху скривени од погледа. Тад смо је назвали Храбра.

Остависмо црну заставу тамо, да настави са својом жалобном службом, јер смо сад имали друге ствари о којима треба мислити. Кренемо ка селу трчећи, да упозоримо, и да избавимо Јовану од погибелји; мада, што се мене тиче, пошто видех шта видех, изгледаше ми да, док Јована држи секиру, од њих двоје тај човек има мању прилику за било шта. Кад ми стигосмо, опасност беше прошла, лудак беше затворен. Сав се народ сјатио на мали трг пред црквом да прича, гласно говори и чуди се над тим

догађајем, а он чак учини да село на два–три сата заборави црне вести о уговору.

Све су жене стално грлиле и љубиле Јовану, и хвалиле је, и плакале, а мушкарци су је гладили по глави и изјављивали да би волели да је мушко, па би је послали у рат, а никако не сумњају да би она уделила неколике ударце о којима би се чуло. Морала је да се отргне и оде да се сакрије, толико је та слава била мучна њеној скромности.

Јасно да свет поче да нас пита за појединости. Ја сам се толико стидео, да се извиних првом који наиђе и потајно одох до Вилинског Дрвета, еда бих се склонио од збуњености због тих питања. Тамо нађем Јовану, а она ту беше да се склони од збуњености због славе. Једно по једно, и остали избегоше питаचे и придружише нам се у нашем склоништу. Онда се окуписмо око Јоване и упитасмо је како се усудила да учини ту ствар. Она беше врло скромна поводом тога, па изјави: „Ви од тога правите нешто велико, али грешите; то не беше велика работа. Није било онако као кад бих била странац том човеку. Ја га познајем, и то га дуго познајем; а и он познаје мене и воли ме. Много пута сам га хранила кроз решетке његовог кавеза; а прошлог децембра, кад му отфикарише два прста да би га опоменули да не хвата и не повређује људе у пролазу, ја сам руку превијала сваког дана, док се не зацели.“

„То је све лепо и красно,“ рече Мала Маншета, „но он је лудак, мила, па тако његово вољење и његова захвалност ич не важе кад се он разбесни. Учинила си погибелјну ствар.“

„Наравно да јеси,“ рече Сунцокрет. „Зар није претио да ће те убити секиром?“

„Јесте.“

„Зар ти није претио више него једном?“

„Јесте.“

„Зар се ниси уплашила?“

„Не – барем не много – врло мало.“

„А што ниси?“

Она начас поразмисли, онда рече, сасвим једноставно:
„Не знам.“

То учини да се сви насмеју. Онда Сунцокрет рече да је то као када јагње покушава да смисли како се десило да прогута вука, али мора од тог одустати.

Цецилија Летелије упита: „Зашто ниси побегла кад и ми?“

„Јер је требало да се он одведе у кавез; иначе би убио некога. Онда би и он на сличан начин страдао.“

Види се да ову опаску, која је значила да Јована сасма заборавља на себе и своју властиту угроженост, и да мисли и ради на том да се сачувају искључиво други људи, нико

ту није доводио у сумњу, нити критиковао, ни разјашњавао, него је сви узеше као да се подразумева и да је истинита. То показује како њен карактер беше јасно обликован и како добро беше познат и признат.

Неко време владаше тишина, а можда смо то сви ми мислили на исту ствар – наиме, како смо јадни испали у тој пустиловини кад се упоредимо с Јованиним деловањем. Ја покушах да смислим неки добар начин да бих објаснио што сам побегао и оставио малу девојчицу на милост и немилост махнитца са секиром, но сва објашњења која ми се понудише изгледаху ми тако јефтино и бедно, да дигох руке од тога и остадох нем. Међутим, други су били мање мудри. Ноел Ренгесон се мало врпољио, а онда изашао на среду с опаском која показа да му је мозак радио:

„Чињеница је да сам био изненађен. То је разлог. Да сам имао само трен за размишљање, не би ми пало на памет да бежим ништа више него да помислим да бежим од бебе. Јер, на крају крајева, шта је то Теофил Беној да би изгледало да га се ја плашим? Пи! Помислити да се човек плаши тога јадног створа! Само бих волео да сада наиђе – показао бих ја вама!“

„И ја!“ повика Пјер Морел. „Ако га не бих натерао да се попне уз ово дрво брже него – ама, видели бисте шта бих урадио! Изненадити некога, и на такав начин – ама, ја

нисам ни канио да бежим; не заозбиљно, хоћу рећи.

Уопште нисам мислио да заозбиљно бежим; само сам хтео да се малко нашалим, а кад сам видео Јовану да стоји тамо, и њега да јој прети, све што сам могао чинити беше да се уздржим да не одем тамо и не скидам га на комаде. Баш сам желео да то урадим, и кад бих морао то учинити опет, учинио бих! Аколи он икад опет дође да лудује близу мене, ја ћу – “

„Ох, доста!“ рече Паладин, упадајући с изразом презира. „Како ви, народе, причате, човек би помислио да има нечег јуначког у том да се дигне и супростави том дроњку од човека. Ама, ништа то није! Мало славе се стиче супростављањем њему, рекао бих. Ама, не треба ми већа забава до да се супроставим стотини ко он. Кад би он сад овде наишао, ја бих му пришао баш овако како стојим – не бих марио па да он има и хиљаду секира – и рекао – “

И тако је он терао даље, износећи јуначке ствари које би рекао и чуда која би починио; а остали би убацили коју реч повремено, описујући изнова кржаве подвиге које би извели ако би се тај лудак икад усудио да им се испречи на стази, јер би следећега пута били спремни за њ, па би га брзо научили, ако мисли да их може двапут изненадити стог што их је једном изненадио, да чини врло озбиљну грешку, па то ти је.

Па тако, на крају, сви повратише своје самопоштовање; да, и чак му мало додадоше; ама, кад се заседање растури, имали су боље мишљење о себи но што су га икад раније имали.